

Az új médiák és a társadalmi változások hatására egyre gyakoribbá válik a fiatalok körében a funkcionális analfabétizmus, beszédzavarok és kommunikációs készségbeli hiányosságok jelentkeznek. A könyvtár e speciális szolgáltatással – melyet kizárólag nem német családok gyermekei vesznek igénybe – megpróbálja ellensúlyozni ezt a negatív tendenciát. Speciális továbbképző tanfolyamokat is kínál a tanároknak és oktatóknak.

(Autoref. alapján)

Lásd még 363, 448-449

Iskolai könyvtárak

97/402

KÜBLER, Hans-Dieter – GRAF, Angela: Bücherkisten für Leselerner. Wie die Hamburger Öffentlichen Bücherhallen und die Schulen bei der Leseförderung zusammenarbeiten = Buch Bibl. 49.Jg. 1997. 6.no. 389-393.p.

Res. angol nyelven

Könyvcsomagok az olvasni tanulók számára. Hogyan működik együtt a Hamburgi Városi Könyvtár az iskolákkal az olvasásra nevelésben?

Általános iskola; Együttműködés -helyi; Felmérés; Ifjúság nevelése olvasásra; Városi könyvtár

1995 májusa óta a Hamburgi Városi Könyvtár iskolai könyvtári osztálya szervezésében 79 könyvszállítmányt (könyvesládát) osztott szét 79 elsős és másodikos osztálynak 24 általános iskolában. A szállítmányok mindegyike 40-40 válogatott gyermekkönyvet tartalmazott, melyek között mesekönyvek, tájékoztató jellegű és ismeretterjesztő irodalom, képeskönyvek, szótárak és lexikonok szerepeltek – kezdő olvasók számára. Ez az akció része egy szélesebb körű, „Olvasás és írás mindenkinek” nevű hamburgi programnak. Számos általános iskolai tanár szerzett képesítést az olyan gyerekek oktatásához, akiknek az olvasás és írás elsajátítása ne-

hézséget jelent. A múlt év végén mélyinterjúk keretében sok résztvevőt megkérdeztek a programról. Az eredmények azt mutatják, hogy a gyerekek többsége gyakran és szívesen fordult a „könyvesládákhoz”. Fény derült a gyermekek olvasási szokásaira is.

(Autoref. alapján)

MUNKAFOLYAMATOK ÉS SZOLGÁLTATÁSOK

Általános kérdések

Lásd 390

Állomány, állományalakítás

97/403

ODER, Norman: Outsourcing model – or mistake? = Libr.J. 122.vol. 1997. 5.no. 28-31.p.

Modell vagy tévedés? Felháborodás Hawaii-ban az állami közkönyvtári rendszer teljes állománygyarapításának privatizációja miatt

Állománygyarapítás; Bér munka kiadása; Könyvtári rendszer; Közművelődési könyvtár

Jókor felzúdulást és heves vitát váltott ki a Hawaii Nemzeti Könyvtári Rendszerben beveze-

tett újítás, melyet Bart Kane, az igazgató, szerényen így jellemzett: „megvalósítottuk a 21. század modelljét”.

A történet úgy kezdődött, hogy 1995 júliusában a könyvtár vezetősége ultimátumot kapott a kormányzótól: csökkentsék a költségeket három és fél millió dollárral. Bart Kane választhatott: elbocsátja a személyzet egynegyedét, vagy kap az alkalmon, és bevezeti dédelgetett újjászervezési tervét, melynek legfontosabb eleme, hogy a teljes gyűjteményfejlesztést – valamint a könyvtárgépesítést és az időszaki kiadványok kezelését – kereskedelmi cégeknek adja ki. Az utóbbi mellett döntött, és ezzel nagy vihart kavart. Volt aki egyenesen úgy vélte, egyetlen célja az volt, hogy belőle legyen a könyvtári munkák vállalkozásba adásának nagy guruja.

Ötéves, 11.2 millió dolláros szerződést kötöttek a Baker & Taylor-ral, mely átlagban 20.94 dollárért szerezte be számukra a könyveket – ebbe már a feldolgozás is beleértendő – szemben a Kane által kalkulált 35 dolláros árral. Ennyibe került számítása szerint egy könyv a könyvtár saját beszerzésében, feldolgozással. A vállalkozó ára nagyon kedvezőnek tűnik, de a gyakorlatban szolgáltatásával kapcsolatban bizony számos kifogás merült fel. Mivel nem fért hozzá a könyvtár adatbázisaihoz (a gépesítést ugyanebben az időben tenderezették), sok duplum került állományba, és nem igazán ügyeltek a speciális igényekre. Gondok voltak az ifjúsági irodalom, a patriotika, a referenzművek beszerzésével.

Számos elvi megfontolás is szól az új módszer ellen. Merle Jakob, a Chicago Public Library felnőtt irodalmának szerzeményezési szakértője, például állítja: a könyvtárnak egyetlen „terméke” van: az állománya. Ezt nem szabad idegen kézbe adni. Hozzá tartozik azonban, hogy az ő könyvtárának is van szerződése a Brodart-tal, az új fiókkönyvtárak indulógyűjteményeinek összeállítására.

Nancy Pearl, aki most Seattle-i Közkönyvtár Könyvbeszerzésének Washingtoni Központjában igazgató, előzőleg pedig a Tulsai Városi-Megyei Könyvtár szerzeményezési osztályát vezette, úgy gondolja túlhaladott nézet, hogy egyedül a könyvtárosok értenek a könyvek kiválogatásához. Azt is állítja viszont, hogy Kane álláspontja – miszerint a szolgáltatás előbbre való, mint az állományépités – vitatható.

Bart fő érve, hogy a könyvtárosoknak első-sorban információs navigátoroknak kell lenniük, és legfontosabb feladatuk az olvasók támogatása. Viszont ha a kereskedelmi cég szolgáltatása nem jól működik, a könyvtárosok idejének nagy része arra fog elmenni, hogy a hibákat korrigálják, ahelyett, hogy az olvasókkal tudnának foglalkozni.

Ketten azok közül, akik „házon belül” tartanak a beszerzendő dokumentumok kiválasztását, leírták hat pontban a hatékony szerzeményező jellemzőit. Úgymint: jól ismeri a közösséget, melyet könyvtára szolgál; ugyanazokat a dezideráta-forrásokat olvassa, mint a használók (pl. Vogue, People) és információszerzés céljából rendszeresen látogatja a közkedvelt könyvesboltokat; népszerűsíti könyvtárának állományát; rendszeresen ellenőrzi a gyűjteményt, és törekszik a felmerülő hiányosságok megszüntetésére; részt vesz a tájékoztató munkában, hogy megismerje az olvasók igényeit; lépést tart az aktuális irodalmi trendekkel, hogy az állományt naprakészen tartsa.

Végjáték: egy interjúban megkérdezték Kane-t, mit csinálna másképpen, ha újrakezdené? Alaposabban felkészítené a könyvtárosokat a változásokra, és sokkal pontosabban meghatározná a partnercéggel kapcsolatos követelményeket – válaszolta. Később azonban kiderült, hogy tulajdonképpen már a pokolba kívánja az egész elgondolást, és ha ma kerülne választás elé, inkább elbocsátaná az összes könyvtárost, és bezárná a könyvtárat, semhogy az eddigi vesszőfutást újra elszenvedje.

(Fazokas Eszter)

97/404

WIESNER, Margot: Beschaffungsmanagement in deutschen Bibliotheken = Bibliotheksdienst. 31.Jg. 1997. 6.no. 1098-1108.p.

Állománygyarapítási politika a német könyvtárakban

Állománygyarapítás; Kapcsolat intézményekkel

A sikeres gyarapítási politika kialakításához elengedhetetlen a piac és annak törvényszerűségei alapvető ismereteinek megszerzése. A

gyarapítási piac három szereplő, az előállító, a kereskedő és a vevő összjátéka.

Az előállítók ez esetben a könyvkiadók.

Az amerikai könyvtermés 1996-ban 28.000 cím volt 1,2 millió dollár értékben; ugyanez az angoloknál 12.600 cím és 473.000 font. A német tudományos szakirodalmi termés a Harrassowitz-árindex szerint 1995-ben 20.540 cím, 1,8 millió márka értékben. Ha egy könyvtár az összes monografikus újdonságot be akarná szerezni, kereken öt millió márkát kellene kiadnia.

A folyóiratok Németországban 1996-ban 7,5, az USA-ban, Nagy-Britanniában és Hollandiában kb. 10%-kal kerültek többre az előző évinél (leginkább az orvosi és a természettudományos folyóiratok drágultak). Az árak ugyan eltérnek a használók egyes csoportjai (intézmény, magánszemély), az előfizetés időtartama, földrajzi elhelyezkedés, szállítás szerint, de mindig a könyvtárakat éri a legtöbb hátrány. Az online-folyóiratok megjelenése a jövőben a használatot meg fogja változtatni, de nem csökkenti a könyvtárak pénzügyi terheit; az árképzés a nyomtatott változaton alapul, s az elektronikus változatért 15-30% felárat kérnek. (Nincs olyan könyvtár, amelyik ezt bírná anyagilag.) Hasonló a helyzet a CD-ROM-oknál.

A piacot a kereslet határozza meg. Ha a könyvtárak ezzel nem élnek, nincs joguk az árak miatt panaszkodni. Az egyetlen fegyverük a vásárlás megtagadása.

A könyvtárak közvetlen partnerei a szállítók, azaz a hagyományos könyvkereskedők és a könyvtárakra szakosodott kisebb vagy nagyobb speciális ellátó cégek.

A külföldi irodalom beszerzése során többféle költség merül fel, amelyek többé-kevésbé befolyásolhatóak, ezek: 1. belföldi ár; 2. rabatt /engedmény/; 3. felár; 4. kalkulált ár; 5. postaköltség; 6. vámkötség; 7. forgalmi adók; 8. bankkötség; 9. átváltási árfolyam; 10. a szállító költségei. Külön figyelmet igényelnek azok a díjak, amelyeket a folyóiratterjesztő ügynökségek számítanak fel. A német könyvtárak – az amerikai példával ellentétben – nem szoktak rendszeresen több cégtől árajánlatot kérni és azt módszeresen összehasonlítani. Emellett a könyvtárosok a költségek között általában nem számolnak a belső munkafolyamatokkal. Ez a felfogás csak lassan változik.

A vevők a könyvtárak. Az NSZK-ban összesen mintegy 3000 tudományos könyvtár működik. Éves kiadásai meghaladják a 650 millió márkát. Ennek felét fordítják külföldi irodalom beszerzésére. 1995-ben költségvetésük 1,6%-kal alatta maradt az előző évinek, vásárlóerejük tehát csökken. A gyarapítási költségvetés 50-60%-át költik folyóiratokra. Tankönyvekre közülük csak kevesen költik el a Tudományos Tanács által javasolt kvótát, a hallgatónkénti 20 márkát. A német könyvtárakban még nem eléggé fejlett a költségvetés felosztására szolgáló mechanizmus.

A gyarapítás a szolgáltató tevékenység része. Az új kihívásoknak nem lehet hagyományos szervezeti struktúrákkal megfelelni, ezért:

- az elektronikus kiadványokat be kell emelni a gyarapítási és rendelkezésre bocsátási folyamatba,

- a monográfiák és folyóiratok gyarapítási munkafázisait automatizálni kell,

- a katalógushálózatokat és a könyvkereskedelmet elektronikus úton kell elérni,

- az ésszerűsítési lehetőségeket át kell ültetni az új szervezeti formákba,

- a pénzügyi keretfeltételeket üzemgazdasági megoldásokkal kell kezelni.

Mivel a könyvtárvezetésben egyre inkább megjelenik a költség-haszon szemlélet, tanulmányozni kell a gazdasági vállalkozások beszerzési módszereit. Fontos feladat a beszerzési piacukat fokozása, a nemzetközi vásárlás kibővítése, a szállítókkal való kapcsolatok társas menedzselése, a költségcsökkentési lehetőségek vizsgálata „buy or make”-elemzések segítségével, a nyereségszerzés és a know-how-transzfer az ár optimalizálási funkciója helyett.

A jövőben egy folyóiratrendelés vagy lemondás a szakreferens, a gyarapítás és az olvasószolgálat közös döntésén alapuljon; az ehhez szükséges adatokat az integrált könyvtári rendszer szolgáltatassa.

Reálisan kell felbecsülni a ráfordítási költségeket és adott esetben azokat szolgáltatásként kell megvásárolni. A helyes személyzeti és pénzügyi döntések új munkaformákat és az üzleti partnerekkel való professzionális együttműködést kívánnak meg (az ehhez szükséges menedzsment-adatokkal a jelenlegi rendszerek nem szolgálnak).

A gyarapító könyvtárosok a jövőben beszerzési menedzserek lesznek, akik a piaci törvényekben kiismerik magukat és a tárgyalási és menedzsment-technikákban jártasak. A feladatok megoldásához új, jobb rendszerekre és kreatívabb könyvtárosokra van szükség.

(Hegyközi Ilona)

97/405

RAINA, Roshan: Library resource sharing among Indian Institute of Managements: periodicals as the thrust area = Ann.Lib.Sci.Doc. 43.vol. 1996. 4.no. 140-152.p.

A gyarapítás összehangolása a négy országos jellegű vezetőképző intézet könyvtára között: lehetőségek a periodikum-előfizetések radikális csökkentésére

Egybehangolt állományalakítás; Folyóirat-előfizetés

A négy országos jellegű indiai vezetőképző főiskola könyvtára 1995-ben összesen 2073 példányban fizetett elő folyóiratokra (ebből 775 indiai, 1298 külföldi folyóirat); 772 példány (296 indiai, 476 külföldi) több könyvtárban is megvolt, 20 folyóirat (80 példányban) mind a 4 könyvtárban. A 111 „drága” (10,000 rupián felüli) folyóirat 216 példányban járt a négy könyvtárba. A szerző közli ezek jegyzékét, feltüntetve, hogy mely könyvtárak fizettek elő rájuk és az összesen mennyibe került, majd külön annak az 56-nak a jegyzékét, amely több könyvtárba is járt.

Az egyes könyvtárak állományának elemzése alapján megállapítja, hogy a vezetéstudományi irodalom négy nagy témaköre közül melyik könyvtárnak melyik az erőssége. Ennek alapján tesz javaslatot arra, hogyan osszák fel az 56 drága folyóirat előfizetését arányosan (egy-egy könyvtárból 12-17 előfizetést tartva meg) úgy, hogy mindegyik folyóirat csak abba a könyvtárba járjon, amelynek a fő gyűjtőkörébe vág, s az lássa el cikkmásolatokkal a többiekét a szükségletek szerint. Kiszámítja, hogy így a drága folyóiratok jelenlegi költségének 2/3-át takaríthatná meg a négy hasonló gyűjtőkörű könyvtár.

(Kövendi Dénes)

97/406

IFIDON, Sam E.: Planning for collection development in the twenty-first century = Libr.Rev. 46.vol. 1997. 4.no. 251-261.p. Bibliogr. 20 tétel.

Res. francia és német nyelven

Az állományalakítás tervezése a 21. század számára Nigériában

Állomány; Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Prognózis

A szerző megvizsgálja a nigériai egyetemi könyvtárak állománygyarapítási helyzetét, felvázolja a várható jövőt, és megfogalmazza javaslatait.

Ma Nigériában 25 szövetségi (federal) és 12 állami (state) egyetem van. A szerző a 37-ből tíz egyetemi könyvtárat választott ki, és ezeket az 1948/1982-es időszakra vonatkozóan tíz egyéb afrikai, valamint tíz brit egyetemi könyvtárral vetette össze. A statisztikai adatokból kiderült, hogy Nigériában az egyetemisták száma rohamosan nő, miközben a könyvtári állomány stagnál, és az egyre emelkedő folyóiratárakkal az egyetemi könyvtárak beszerzési keretei nem tudnak lépést tartani.

A tagállamok által fenntartott egyetemi könyvtárakat a nigériai szövetségi kormány és az Európai Unió közös fejlesztési programja karolta fel; ez a főiskolai hallgatók számára szükséges tudományos-műszaki irodalom gyarapítását célozta, összesen 390 millió naira (a nigériai pénzem) értékben.

Az egyetemi könyvtárakban 1990-ben a mikroszámítógépek is megjelentek (az Ibadani Egyetem IBM PC-ket szerzett be, TINLIB integrált szoftverrel, sőt nemsokára CDS/ISIS szoftver segítségével a MARC rekordok előállítására is megkezdődött), de az állami egyetemek még ma is manuálisan dolgoznak, a számítógépesítés kiállításai nem túl rózsásak.

Az Országos Egyetemi Bizottság normatívái szerint a szövetségi egyetemeknek juttatott pályázati pénzek 10%-át kell az egyetemi könyvtáraknak adni, s ennek 60%-át fordíthatják állomány-

gyarapításra. Ezeket a normatívákat azonban az állami egyetemek fenntartói még nem tartják be.

A szerző saját elképzeléseit is megfogalmazza a nigériai egyetemi könyvtárügy XXI. századi színvonalra emelésére: a 10%-os norma betartatása; az állománygyarapítás prioritásainak tisztázása (az általa javasolt sorrend: a főiskolai képzés és kutatás támogatása, szaktájékoztató a régióról, az egyéni igények kielégítése, az információforrások hálózatának kialakítása); az intézmények képzési profiljának meghatározása; hálózatok kiépítése és forrásmegosztás (többek között létre kellene hozni a kurrens nemzeti bibliográfiát, az országos központi katalógust, a folyóiratok központi leőhely-jegyzékét és egy nemzeti bibliográfiai és könyvtárközi kölcsönzési központot); a bibliográfiai források ismerete és hozzáférhetőségének biztosítása; az információtechnika további elterjesztése és a helyi rendszerek országos hálózatba szervezése; az 1995 júniusától szakmai törvényhozó testületként elismert Nigériai Könyvtárosok Egyesületének (Nigerian Library Association) felügyelete a könyvtárak felett stb.

Az állományok jelenlegi színvonalát fenn kell tartani, a könyvtárak gyűjtőköri profilját figyelembe véve egy erőteljes beszerzési politikát kell megvalósítani; a könyvtári szubvenciók 60%-ából egy meghatározott összeget az egyetemi képzés és kutatás támogatásának céljára külön kell választani; a Nigériai Könyvtárosok Egyesülete és az egyéb könyvtárak együttműködését meg kell valósítani; tökéletesíteni kell a számítógépesítés nélküli állománygyarapítási munkát is, az állománygyarapítás automatizálását pedig lépésről lépésre, s minél egyszerűbben kell megvalósítani; a tervezésnek módszeresnek és következetesnek kell lennie; a könyvtárak pénzügyi támogatásának szintjét 2002-ig felül kell vizsgálni.

(Mándy Gábor)

A szovjet könyvtárügy cenzúrájának forrásai

Cenzúra; Könyvtárügy

Egyebek mellett Lenin is joggal kárhoztatta azt a könyvtárpolitikai gyakorlatot, amely a cári Oroszországban minduntalan jegyzékeket produkált a közkönyvtárakba be nem szerezhető művekről. Az ún. Ideiglenes kormány volt az, amely szakított ezzel a könyvtárpolitikával, és valóban a szabad állománygyarapítás és szolgáltatás irányába indította el a könyvtáraknak ezt a típusát.

A bolsevikok abban a meggyőződésükben, hogy mindent az osztály-szempontról és a pártszerep határoz meg, mindjárt az októberi forradalmat követően több cenzúrára vonatkozó instrukciót adtak ki a Népbiztosok Tanácsával, a Sovnarkommal. A könyvtári állománykivonás első akciója 1918-ban következett be, amikor is N. K. Krupskaja személyesen „üzent hadat” a vallásos, monarchista és a ponyvairodalomnak. 1920-ban újabb állománykivonási instrukció látott napvilágot, amelyet a Narkompros új, az iskolán kívüli művelődési osztályból politikai-népművelő képződménnyé alakított szervezeti egysége, a Glavpolitprosvet adott ki.

Ezeket az állománykivonási akciókat államosítási és rekvirálási akciókkal kötötték össze, úgymond más könyvtárak állományának gazdagítása érdekében. Persze: e könyvtárakban viszonylag kevés olyan mű találtatott, amely megfelelt volna a bolsevik ízlésnek. 1923 őszén – ugyancsak Krupskaja aláírásával – újabb állománykivonási instrukció jelent meg, amelyet egy olyan „szuperbalos” selejtezési jegyzék kísért, amely felháborította a külföldi kommunista sajtót is. Krupskajának hivatalosan és a könyvtárosok grémiuma előtt egyaránt védekeznie kellett az ügy miatt. Azt állította, hogy maga az instrukció helyes és szükséges, de a mellékelt selejtezési jegyzék, amelyet ő nem látott, valóban botrányos. Mindenesetre a kivonás – némi enyhítéssel – ezután is folytatódott. Ennél az akciónál „találták fel” a tiltott művek 2-2 példányának zárolt kiadványok gyűjteményébe való utalását. Ezek a nagyobb könyvtárakban keletkeztek, használatukat szigorú szabályok betartásával tették lehetővé.

97/407

ABRAMOV, K.I.: Istoki sovetskoj cenzury bibliotečnogo dela = Bibliotekoved. 1996. 6.no. 66-77.p. Bibliogr.

Az 1926. évi instrukció azután egy-egy könyvtáron belül is két részre osztotta az állományt. Az első volt az ajánlott művek gyűjteménye, a második a többé-kevésbé „elavult” műveké, amelyet félig zárt állományként kellett kezelni. Az is jellemző volt az instrukciót követő jegyzékre, hogy benne az „időszerűtlenné” vált bolsevik propagandakiadványok és szovjet írók művei is szerepeltek. A sorozatos állománykivonási akciók következtében a 30-as évek elejére 60%-kal csökkent a könyvtári állományegységek száma.

1932/33 folyamán aztán kísérlet történt bizonyos művek újbóli állományba vételére, illetve a tömeges selejtezések megszüntetésére. „Nem ‘čistkát’ [állománykivonást], hanem megfelelő könyvtári állományhasználatot” követel Krupskaa egy 1933-ban írt cikkében. A pártszerveknek azonban nem tetszett ez a „liberalizmus”, s az évtized derekán a cenzúra irányítását a Glavlit SSSR-re és fiókszervezeteire bízta. (Egyébként a Narkompros vezetőjét, A. S. Bubnovot 1937-ben „a nép ellenségeként” le is tartóztatják, s minden viszonylag mértéktartó instrukcióját hatálytalanítják.)

A Glavlit aztán egészen módszeressé és mindenre kiterjedővé tette a könyvtárak állományi cenzúráját, s ezzel a szovjet olvasók az egyetemes és a hazai kultúra, illetve a tudomány produktumainak mind nagyobb hányadának élvezetéből–felhasználásából lettek kirekesztve. Úgyhogy a szocialista könyvtártudománynak az az állítása, hogy a szovjet könyvtárak általános hozzáférést és demokratikus kiszolgálást kínáltak volna az állampolgároknak, nem más, mint a közforgalomban lévő mítoszok egyike.

(Futala Tibor)

Lásd még 365, 383, 391, 420, 451

Állományvédelem

97/408

BAIRD, Brian J. – KRENTZ, Jana – SCHAFFNER, Brad: Findings from the condition surveys conducted by the University of Kansas Libraries = Coll.Res.Lib. 58.vol. 1997. 2.no. 115-126.p.

Az állomány állapotára vonatkozó felmérés eredményei a University of Kansas könyvtárában

Állományvédelem; Felmérés; Kölcsönzés; Munkaszervezés; Zsebkönyv

A University of Kansas könyvtárában az állományvédelmi stratégiai terv részeként munkacsoportot alakítottak az állomány állapotának felmérésére. Az egyik vizsgálat a kölcsönzésből visszakerülő dokumentumokkal foglalkozott, a másik az egész gyűjteményt mérte fel. A kölcsönzésből visszakerülő anyagokat azért vizsgálták, mert a könyvtár minden állományvédelmi törekvését a használat irányította. A másik felmérés pedig a teljes gyűjtemény fizikai állapotáról adott képet. Ez az információ nagy segítséget jelentett a hosszú távú állományvédelmi tervezésnél. Több mint 4000 kötet adatait rögtön számítógépes adatbázisban rögzítették, laptop gépeket használva. Ez gyors adatbevitelt tett lehetővé, javította az információ pontosságát és megkönnyítette az adatelemzést. A felmérés eredményei nagy hatást gyakoroltak a könyvtár politikájának kialakítására: befolyásolták azt a döntést, hogy vásárláskor a papírkötésű könyveket részesítsék előnyben (meglepő módon ezek jobban bírják a használatot, mint a keménykötésűek), az egész könyvtárban felhívták a figyelmet a hely és a berendezések fontosságára, az olvasókat pedig emlékeztették az állományvédelem szempontjaira.

(Autoref. alapján)

Lásd még 362

Feldolgozó munka

97/409

SUKIASÂN, É.R.: Klassifikacionnye sistemy v mirovom informacionnom prostranstve = Nauch.Teh.Bibl. 1997. 2.no. 115-124.p.

Osztályozási rendszerek az információs világterben

Osztályozási rendszer

Az osztályozási rendszerek a maguk nemzetköziségevel és egyetemességével mind a hagyományos, kézi információkereső rendszerekben, mind a gépi rendszerekben különleges helyet foglalnak el. A tárgyszavas rendszerektől eltérően nincsenek szoros kapcsolatban a természetes nyelv grammatikájával, és nem követelik meg a használatól a tudományos terminológia pontos ismeretét. A Library of Congress Subject Headings lefordítási kísérleteinek tapasztalatai azt mutatják, hogy könnyebb az LCSH módszertani elveit felhasználva a nulláról létrehozni egy hasonló tárgyszórendszert az adott ország nemzeti nyelvén, mint használható fordítást produkálni.

A tanulmány a három, nemzetközileg legismertebb osztályozási rendszer jelenlegi helyzetét kívánja bemutatni, a többiről csak néhány szót ejt. A Library of Congress osztályozási rendszere, amelynek új kiadását 1994-ben kezdték közreadni, országosan elterjedt az USA-ban és néhány más országban is. A kettőspontos osztályozási rendszert Ranganathan tanítványa, M.A. Gopinath fejlesztte tovább, és az átdolgozott táblázatokat 1987 óta adják ki újra. A Nagy-Britanniában született Bliss-féle könyvtári osztályozás 2. kiadásának közreadása is folyik, a tervezett 22 kötetből 10 már megjelent. A Dalhberg által 1982-ben javasolt Information coding classification, illetve a Broad system of ordering (BSO) mintha elfelejtődtek volna.

A Dewey-féle Tizedes Osztályozás (TO) kiadói jogai 1988 óta az OCLC Forest Press-t illetik, a szerkesztőség 1923 óta a Library of Congressben van. A TO fejlesztési irányát az Editorial Policy Committee szabja meg, amelynek tagjai az OCLC, a Library of Congress, az amerikai és angol könyvtárosegységek, illetve az egyes könyvtártípusokat képviselő szakértők. A TO-t 135 ország 200 ezer könyvtárban használják. 1992-ben CD-ROM-on is kiadták az „elektronikus Dewey”-t, az elmúlt évben pedig bejelentették a Dewey for Windows fejlesztését. A módosításokról, változtatásokról a könyvtárak rendszeresen értesülnek, WWW-n és e-mailen keresztül

„hot-line” szolgáltatást is tart fenn a Kongresszusi Könyvtár.

Az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) fejlesztésében új fordulat állt be 1991-ben, amikor létrejött az UDC Consortium, amelynek a FID átadta a fejlesztés és a kiadás jogát. Sok ország szerezte meg a táblázatok nemzeti nyelvű kiadásának és terjesztésének licencét, köztük Oroszország is. Az ETO szerkesztőbizottsága 15 ország 19 szakértőjéből áll, évente adják ki az ETO módosításait és kiegészítéseit. Az ETO-t eddig 20 nyelven adták ki, a legutóbbi nemzetközi középkiadás angol és francia nyelven jelent meg 1993-ban. Ebben az évben kezdte a Consortium a Master Reference File (MRF) terjesztését. A nemzetközi táblázatok alapján az adatbázis elkészült angol, francia, német, magyar és japán nyelven. Az ETO fejlesztésében új irányok is jelentkeztek: a táblázatok átszervezése fázettségű rendszeré.

Oroszországban kétszer is, 1921-ben és 1962-ben született kormányzati szintű döntés az ETO kötelező bevezetéséről, ennek ellenére nem vált elterjedté.

A Könyvtári-bibliográfiai osztályozás (*Bibliotečno-bibliografičeskaâ klassifikaciâ, BBK*) erőnyeit maguk az orosz könyvtárosok se igen ismerték el, elsősorban a sokáig hivatalosan hirdetett „ideológiai felsőbbrendűsége” miatt, bár a szerkezetében, megoldásaiban, az indexelés módszerében sok figyelemre méltó vonás van. A külföldiek érdeklődtek viszont a BBK iránt, és az 1960-as években német nyelven cikk és könyv is jelent meg róla. Az 70-es években még olyan javaslat is született, hogy az NSZK (!) könyvtáraiban általánosan kötelezővé kellene tenni a BBK-t (az NDK-ban ezt meg is tették). Dalhberg 1974-ben megjelent monográfiája után a BBK bekerült a külföldi könyvtárosképzők tananyagába is.

Oroszországban minden könyvtártípus számára adtak ki BBK-táblázatokat, az 1970-es években kiegészítéseket és módosításokat is kezdtek közreadni, bár meglehetősen rendszeretlenül. A rendszer távlati fejlesztése is problematikus: mindössze néhány tucat szakértője van, viszont sok, elsősorban társadalomtudományi területet, gyökeresen át kellene dolgozni. A fejlesztést mégis szem előtt kell tartani, már csak azért is, mert a moszkvai nemzeti könyvtár gépi

rendszere a BBK-t használja információkereső nyelvként. A BBK átalakítása azért folyik nagyon lassan, mert sem megfelelő szervezeti kerete, sem anyagi háttere nincs (évek óta nincs például főszerkesztője). A BBK esetleges elvetése egyenlő lenne a szakkatalógus megszüntetésével az orosz könyvtárakban, márpedig ez egy soknyelvű országban katasztrófa lenne.

(Rác Ágnes)

97/410

SATIJA, M.P.: The revision and future of Colon Classification = Knowl.Org. 24.vol. 1997. 1.no. 18-23.p.

A Kettőspontos Osztályozás revíziója és jövője

Osztályozási rendszer; Ranganathan-féle osztályozás

A kettőspontos osztályozási rendszert megalkotója, S.R. Ranganathan tette először közzé 1933-ban. Azóta számtalan revíziót ért meg, a legutolsót 1987-ben. Bár ténylegesen India nemzeti osztályozási rendszerévé vált, mára már elavult, és életképes rendszerként való fennmaradása veszélybe került. A szerző számtalan okot sorol fel e tendencia magyarázására, ezek egyike, hogy ez a rendszer nem élvez intézményi támogatást, mint más modern rendszerek, így a Dewey-féle, az ETO vagy a Kongresszusi Könyvtáré. Többféle megoldást is ajánl a rendszer megőrzésére és újjáélesztésére.

(Autoref.)

97/411

ASKEW, Colin: University library provision of subject guides to the Internet = New Rev.Inf.Lib. Research. 2.vol. 1996. 73-96.p. Bibliogr.

Témaköri útmutatók az Internethez az egyetemi könyvtárban

Egyetemi könyvtár; Gépi információhordozó; Számítógép-hálózat; Tárgyszómutató

Az egyetemi könyvtárnak is feladata, hogy tematikus kalauzzal segítse a használót eligazodni az Internet gazdag információforrásai között. Jelenleg a keresésnek két alapvető módja van: kulcsszavas keresés (keresőgépek és automatikus indexek révén; ilyen pl. az *Alta Vista*), valamint tárgyszavas keresés (hierarchikus „fa” szerkezettel; ilyen pl. a *Yahoo!*). A két mód mostanában együtt is megjelenik (erre példa a *Yahoo!* „Open Text” visszakereső rendszere; a Lycos és az *InfoSeek* is lehetővé teszi már a hierarchikus eligazodást, legutóbb pedig a *WebCrawler* egészült ki a GNN Select hierarchikus keresőszoftverrel). A feltárt forrásokat értékelni is kell: ezt a feladatot látja el a szórakozás-központú *Excite*, valamint az inkább kutatásra orientált *Magellan* (mindkettő a „cyber-újságok” elemzéseire épít). A könyvtári osztályozási rendszerek és teauruszok sokkal részletesebbek az Internet saját indexeinél, ennél fogva a könyvtárosok ezeknél nagyobb segítséget tudnának nyújtani a használoknak.

Az Internet-kézikönyvek első hulláma az általános eligazodást szolgálta, de a következő hullám már az egyes tárgykörök Internet-forrásainak felkutatásához ad segítséget. A könyvtárakban különféle tematikus segédletek készülnek, a házi útmutatótól a mások által előállított kalauzokhoz létrehozott kapcsolatokig. A Bloomsburg University of Pennsylvania „Subject index to the Internet” c. listáján pl. szerepel az *Argus Clearinghouse*, a *UC Santa Cruz subject guide to online resources*, a *WWW virtual library* és a *Yahoo!*. A kapcsolószavakat (link words) aláhúzással emelik ki, s röviden a forrásokat is ismertetik.

A brit Web-helyek közül 20 egyetemet választottak ki (ezek fele Londonban működik); a BUBL és a NISS a legjelentősebbek. Az Exeter Egyetem könyvtára szolgáltatja talán a legjobb Internet-kalauzt: ismerteti a keresőgépeket, a tematikus fákat, és mindegyik kategórián belül

részletesen ismerteti a legjobb eszközök többségét. Ezenkívül még a keresőgépeket értékelő néhány cikkre és kutatási jelentésre is rá lehet kattintani.

A szerző felveti, hogy a hivatkozásvizsgálatokhoz hasonlóan az egyes egyetemek közötti elektronikus kapcsolatokat is érdemes lenne megvizsgálni.

Az egy-egy tárgykörre vonatkozó tematikus kalauzok közül olvashatunk a Westminster Egyetem kalauzáról az építészeti környezettel kapcsolatos forrásokhoz, a Carnegie Mellon Egyetem kalauzáról a brit-amerikai szépirodalomhoz, a Virginiai Állami Egyetem kalauzáról az angol irodalomtudományi forrásokhoz. Hasonló áttekintést kapunk a történelmi, társadalomtudományi és egészségügyi forráskalauzokról. Mivel több intézmény is próbálkozik ilyesmivel, a leg egyszerűbb az lenne, ha kapcsolatot hoznának létre a már elkészült kalauzokhoz.

Jelenleg az Internet a számítógépesek abbéli törekvéseit tükrözi, hogy minél látványosabb játékszereket alkalmazhassanak, s az információkereső emberek igényei háttérbe szorulnak.

Az Internet további fejlődésével új helyzet áll elő. Ha az egyetemek követik a trendet és a külső hozzáférés ingyenessége megszűnik, és ha a könyvtárosok részt vesznek az „eladható adatok” termelésében, egész szakmánkat újra kell majd gondolnunk.

(Mándy Gábor)

97/412

CROSS, Phil: A guide to citing Internet resources = Vine. 104.no. 35-39.p.

Hogyan hivatkozzunk Internet-forrásokra?

Hivatkozás; Számítógép-hálózat

A dokumentumszolgáltatók köre igen sokféle. Vannak saját (egyetemes, szakterületi vagy dokumentumtípus szerint szerveződött) gyűjteményre építő szolgáltatók. Vannak olyanok,

amelyek konkrét kérésre más gyűjteményből keresik ki az igényelt művet. Vannak olyan cégek, amelyek folyóiratok tartalomjegyzékét teszik hozzáférhetővé, hogy annak alapján lehessen náluk dokumentumot rendelni. Könyvtáraknak is vannak térítéses szolgáltatásaik. Vannak elektronikus dokumentumszolgáltatók és teljes szövegű online szolgáltatók. A szakirodalomban Jackson, Higginbotham és Bowdoin, valamint Line és Machovec foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy a dokumentumszolgáltatók kiválasztásánál és értékelésénél milyen kritériumokat érdemes figyelembe venni.

A térítések vagy költségek nagysága igen fontos szempont, függ a számlázás módszerétől és az esetleges támogatásoktól. Line nézete szerint a költségek a könyvtárakat és nem az egyéni használókat kell hogy terheljék. A költségek között figyelembe kell venni a közvetett költségeket is: szállítás, gyorsasági felár, szerzői jogi és szolgáltatási kiadások. Célszerű megvizsgálni, mekkora az alapár, rögzített vagy változó, hány oldalra vonatkozik, jár-e pluszköltséggel a gyors szállítás, van-e kezelési költség, jár-e pluszköltséggel a faxon való szolgáltatás, tartalmazza-e az alapár a szerzői jogdíjat, felmerül-e használati díj, ha a szolgáltatót az OCLC-n, a Dialogon keresztül érjük el.

A szolgáltatás lefedése vonatkozhat a témára, az időtartamra és a dokumentumtípusokra. Az ezzel kapcsolatos információk legtöbbje kiderül a feldolgozott periodikumok jegyzékéből. Különleges és régi anyagok esetében rendszerint más könyvtárakat is igénybe kell venni. Higginbotham és Bowdoin szerint a lefedést vizsgálva az értékelésnél a következő szempontokat kell érvényesíteni: az illető könyvtár igényeit, a felsőoktatásban vállalt szerepét és a kiszolgált használók kutatási igényeit.

A forgási sebesség (válaszadási idő) vizsgálatakor különbséget kell tenni a meghirdetett és a tényleges válaszadási idő között. A válaszadási idő természetesen a kérés természetétől is függ. Sok szolgáltató kínál normál szolgáltatása mellett sürgős szolgáltatást is, 24-48 óra alatt.

A tényleges teljesítési arány is eltérhet a meghirdetettől. Meg kell vizsgálni, a kérések hány százalékát nem tudják teljesíteni, illetve hogy milyen típusú kérések jelentenek problémát.

A könyvtár technológiai lehetőségeivel (IV. és III. generációs fax, Ariel, ftp, futár, posta vagy teljes szövegű adatbázis) össze kell vetni az ajánlott szolgáltatási opciókat.

Ideális esetben a szolgáltatók szerzői jogilag tisztázott dokumentumokat kínálnak, ezzel tehermentesítve a könyvtárat.

A számlázási opcióknál felmerülnek a következő kérdések: elfogadnak-e hitelkártyát, kell-e pénztételt létrehozni, mennyi annak minimális összege, küld-e a szállító havi számlákat, küld-e számlát a dokumentummal együtt, megköveteli-e az előzetes fizetést.

A megrendelésnél a telefon, fax és e-posta mellett egyre inkább igény van az online rendelésre és a hivatkozás rendeléskor való hasonlítására. A használók is egyre inkább szeretnék a dokumentumokat maguk megrendelni a szállítóktól.

Ha a képek vagy szövegek minősége nem megfelelő, először a könyvtárnak saját technikai felszereltségét kell megvizsgálni, majd a szolgáltatási opcióikat.

A termék használatának kényelme igen fontos szempont a képzési igények és a használói megrendelések szempontjából. Meg kell vizsgálni, hogy megrendelést lehet-e tenni már használatban lévő egyéb szolgáltatásokon keresztül, hogyan illeszkedik a megrendelés a munkamódotba, könnyen lebonyolítható-e az Interneten vagy más típusú hálózati kapcsolat révén.

A dokumentumszolgáltatás fontos eleme, hogy rendelkezésre áll-e egy közvetlen kapcsolattartó személy problémák esetére, továbbá hogyan lehet tájékozódni a kérések státuszáról.

A szolgáltatók közül úgy lehet választani, hogy az ismertetett kiválasztási kritériumokat az egyes szolgáltatóknak összehasonlító táblázatba foglaljuk. Legcélszerűbb két vagy három olyan szállítót kijelölni, akik a kérések legtöbbszörre képesek kielégíteni. Fontos tudni, hogy egyetlen kritériumot sem lehet elszigetelten figyelembe venni, és a kiválasztási elveket rendszeresen felül kell vizsgálni.

(Hegyközi Ilona)

Katalógusok

97/413

COUSINS, Shirley: COPAC: new research library union catalogue = El.Libr. 15.vol. 1997. 3.no. 185-188.p.

Brit egyetemi könyvtárak közös online katalógusa: a COPAC

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Online katalógus

A COPAC egy új, központi online katalógus, amely a legfontosabb brit egyetemi könyvtárak katalógus-információihoz biztosít ingyenes hozzáférést. Jelenleg Cambridge, Glasgow, Edinburgh, Leeds és Oxford egyetemi könyvtárai, valamint a dublini Trinity College könyvtára vesz részt a rendszerben. E könyvtárak mindegyike a CURL (Consortium of University Research Libraries) tagja. A jelen cikk írásakor folyamatban van két további könyvtár (Imperial College of Science, Technology and Medicine és London University Library) rekordjainak betöltése, és a fennmaradó további 12 CURL-tagkönyvtár katalógusait is folyamatosan be fogják építeni a rendszerbe. A COPAC Web-címe <http://copac.ac.uk/copac>, telnet-címe pedig 07 copac.ac.uk, ez utóbbi esetben a használói azonosító és a jelszó egyaránt *copac*.

(Autoref.)

Információkeresés

97/414

KNIGHT, Jon P.: Resource discovery on the Internet = New Rev.Inf.Net. 2.vol. 1996. 3-14.p. Bibliogr. 17 tétel.

Lásd még 414, 452-453

Információkeresés az Interneten

Gépi dokumentumleírás; Gépi indexelés; Gépi információkeresés; Hatékonyság; Számítógép-hálózat

Az Interneten a tájékoztató források leelőhelyének felkutatása és változó leelőhelyének nyomon követése (ezt nevezik „resource discovery”-nek) jelentős problémát okoz. A hatalmas, egyre növekvő információmennyiség többnyire strukturálatlan, minősége változó, forrásait nem adják meg, gyakran csak meghatározott ideig és csak korlátozott használói kör számára hozzáférhető.

A hálózati források felkutatására és nyomon követésére számos megoldást javasoltak illetve valósítottak meg, kezdve a hagyományos, könyvtári katalógusok elveire épülő megoldásoktól a nagy, centralizált, automatikus indexelő szolgáltatásokon át a megosztott indexelési technikákig. Egyik sem kínál tökéletes megoldást. A keresők igényeik szerint választhatnak közülük: korlátozhatják a keresést egy-egy szakterület színvonalas forrásaira, míg mások egy-egy keresőkérdésnek megfelelő valamennyi forrást kinyerhetnek.

Az Internet-források könyvtári elven történő katalogizálására számos kísérlet történt. Az amerikai OCLC Intercat projektje (1994-től) 240 önkéntes könyvtár bevonásával keresett és választott ki, majd katalogizált az Interneten elérhető forrásokat (web-lapokat, illetve bizonyos szakterületek anyagát). Két év alatt több ezer forrást katalogizáltak. A USMARC formátum 856-os mezőjét használták fel a leelőhely és a hozzáférési adatok feltüntetésére. A könyvtáros feldolgozó személye volt a garancia arra, hogy színvonalas metaadatok készüljenek el. – Az angliai Elib program keretében bizonyos szakterületek legjobb minőségű forrásainak kiválasztására és katalogizálására ún. tematikus információs kapuk (SBIG, Subject Based Information Gateways) alakultak. Ezek a USMARC-nál sokkal egyszerűbb metaadat-formátumot használtak, amely az IAFA (Internet Anonymous FTP Archive) mintaállandóformáira (template) épült.

A centralizált, automatikus indexelésre igen nagy igény mutatkozik annak érdekében, hogy

létrejöjjenek az Internet-források átfogó katalógusai (ilyenek pl. a Lycos, az Alta Vista, a Web-crawler). Ezek ún. keresőrobotokat alkalmaznak, arra építve, hogy a legtöbb Internet-forrást HTML-kapcsolat köti össze. A robot munkája kezdetben egy viszonylag kicsi dokumentumadatbázisra épül, amely egyes dokumentumok tartalomjegyzékét, tartalmi összefoglalóit, hiperszoveges kapcsolatait tárja és dolgozza fel, majd halad tovább e kapcsolatok segítségével új, kapcsolódó dokumentumok feldolgozásával. A teljes indexelési ciklus az Internet növekedése miatt két-három hétig is eltart. A problémák a következők: a dokumentumok felvétele során nem történik minőségellenőrzés; a dokumentumok igen csekély része van osztályozva; a keresésnél az alapértelmezés a „VAGY”, nem pedig az „ÉS”. További gond, hogy a robotok által elvégzett indexelés megterhelő a hálózat és a távoli leelőhelyek számára.

A források mennyisége nagyobb ütemben nő, mint a hálózat átviteli sebessége. A centralizált indexelő szolgáltatások nem lesznek képesek alkalmazkodni ehhez – a megoldást a több hely között megosztott (közös) indexelés jelenti. – Egy másik megoldást kínál a szabadon hozzáférhető Harvest rendszer. Az indexelést egy ún. gatherer végzi, az információ egy adatbázisba kerül. A hozzáférést egy ún. broker kezeli, amely egyéni használók és más brokerek keresési kéréseit egyaránt kezelni képes. Egy-egy kérdést több brokernek is elküldhetnek. Ezt a megoldást számos megosztott indexelést végző rendszer használja, például a UK ACademic Directory (AC/DC). – Ismét más megoldás egy olyan keresőprotokoll használata, amelyben lehetőség van forrásközvetítésre és ismeretek továbbítására. Ilyen pl. a WHOIS++. Ennek szervert speciális invertált indexet hoznak létre (ennek neve: centroid). Az együttműködő szerverek ezt egymás között továbbadják. A kereső nemcsak találatokat kap a megkérdezett szervertől, hanem további centroidok címeit is. A szakterületi szolgáltatásokat tehát átfogó indexeléssel kombinálták. Az Elib program ROADS projektje a WHOIS++-t használja előlapként a manuálisan épített SBIG-katalógusokban végzett multidiszciplináris keresésekhez. A centroidok ötlete adta a közös indexelési protokoll (Common Indexing Protocol, CIP) magját.

A metaadatok minősége meglehetősen sok kívánnivalót hagy maga után a centralizált, robotok által létrehozott indexekben. A robot meg tudja állapítani, hogy mikor változtatták meg legutóbb a dokumentumot, de ez idáig nem találták meg az egyszerű megoldást arra, hogy a metaadatokat közvetlenül feltüntessék szabványos formátumban. Az egyik megoldás a HTML-dokumentumok fejrészét használja fel, amelynek van egy „metaadat-elemek” része. Ez nem jelenik meg a dokumentum olvasói előtt, de a robotok kinyerhetik és felhasználhatják. A remények szerint a Weben sok dokumentum tartalmazza majd az alapvető metaadatokat. Lehetséges, hogy a jó metaadatokkal rendelkező dokumentumokat a keresési eredmények között előbbre is fogják rangsorolni az indexelő szolgáltatások. A szerzők és a kiadók metaadatai természetesen nem válthatják ki a képzett katalogizálók munkáját.

(Hegyközi Ilona)

97/415

DIAZ, Karen R.: User success in a networked environment = RQ. 36.vol. 1997. 3.no. 393-407.p.

A hálózaton való keresés eredményessége

Adatbázis; Felmérés; Gépi könyvtári hálózat; Hatékonyság; Online információkeresés

A tanulmány megkísérli felmérni, mennyire sikeresen keresnek a használók a hálózaton. 43 téma keresése során olyan gyakorlatot kellett végrehajtaniuk, amely különböző adatbázisok közötti választásra, többféle adatbázis-interfész használatára és a helyes terminológia kiválasztására készítette őket. Azt tekintették sikernek, ha a témán belül volt olyan kinyomtatható rekord, amely minden kérdésnek megfelelt. A sikert elősegítő vagy hátráltató tényezők közül a legjelentősebbek: a megfelelő adatbázis kiválasztása, összetett fogalmak sikeres használata, a használt interfész, és a feladat teljesítéséhez igénybe vett adatbázisok száma. A vizsgálat eredményei alapján következtetések vonhatók le

a hálózatok és az adatbázisok tervezésével és a használók képzésével kapcsolatban.

(Autoref.)

97/416

DONG, Xiaoying – SU, Louise T.: Search engines on the World Wide Web and information retrieval from the Internet: a review and evaluation = Online CDROM Rev. 21.vol. 1997. 2.no. 67-81.p. Bibliogr.

Keresőgépek a World Wide Weben: áttekintés és értékelés

Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

Jelenleg a World Wide Web keresőrendszerei szolgálnak az Internet-források indexelésére és visszakeresésére. A keresőrendszerek hatékonyságának összehasonlítása és értékelése nagy jelentőségű a rendszerszervezők és információs szakemberek, valamint a felhasználók számára, mert egyre jobb eszközök kifejlesztéséhez vezet. A cikk ismerteti a Web-alapú adatbázisok fajtáit és speciális jellemzőit és összehasonlítja őket a hagyományos adatbázisokkal. Ezután a Web-alapú keresőrendszerek tesztelésére és értékelésére vonatkozó irodalomból közöl szemlét. Bemutatja a korábbi tanulmányokban használt eszközöket és módszereket, és összefoglalja eredményeiket. Néhány kritikai észrevételt is tartalmaz a korábbi cikkekről és javaslatot tesz a további kutatások irányára, kiemelve a Web-alapú keresőrendszerek értékelésének fontosságát a felhasználó szempontjából.

(Autoref.)

97/417

DeZELAR-TIEDMAN, Christine: Known-item searching on the World Wide Web = Internet Ref.Serv.Q. 2.vol. 1997. 1.no. 5-11.p.

Ismert címek keresése a World Wide Weben

Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A tanulmány célja annak megállapítása volt, hogy lehetséges-e ismert művekre keresni a Web néhány népszerű keresőrendszerével, és hogy a kapott találatok elfogadhatók-e a használók számára. A szerző négy ilyen, ún. keresőgépet próbált ki és hasonlított össze, az általuk nyújtott legérzékenyebb keresési technikát használva. Harminckilenc Web-helyet választottak ki és kerestek rájuk cím szerint, majd a megjelenített találatok relevanciája és sorrendje szerint rangsorolták őket. Az első helyen az *Infoseek Guide* végzett, az *Excite* és az *Alta Vista* is megfelelőnek bizonyult. A leggyengébben szerepelt a *Lycos A2Z*, amely nincs kellően felkészítve az ilyen típusú keresésre.

(Autoref.)

97/418

WOHRLEY, Andrew A. – MITCHELL, Cindy: Internet patent databases: everyone is a patent searcher now = Internet Ref.Serv.Q. 2.vol. 1997. 1.no. 53-66.p.

Az Interneten lévő szabadalmi adatbázisok összehasonlítása

Adatbázis -szabadalmi; Információkeresési rendszer értékelése; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER,

Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A United States Patent and Trademark Office (USPTO) adatbázisának kínálata az Interneten láncreakciót indított el: egyre több szabadalmi adatbázis jelenik meg a világhálón. A szabadalmi információk sohasem voltak ilyen kényelmesen kereshetők, ennyire olcsók, és ilyen sok használó számára hozzáférhetők. Az új lehetőségekkel együtt azonban egy sor kérdés is felmerült, pl. hogy mire használhatók elsősorban és milyen különbségek vannak közöttük. A szabadalmi adatbázis-keresésben járatlan könyvtárosok valószínűleg nem szívesen végeznek ilyen típusú információkeresést. A cikk ismerteti az Interneten elérhető szabadalmi adatbázisokat, felsorolja erősségeiket és gyengéiket, és felhívja a figyelmet a legjobb ingyenes szolgáltatásokra.

(Autoref.)

Lásd még 445

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

97/419

DANFORD, Robert – CIRILLO, Susan [eds.]: Violence in the library; protecting staff and patrons. P. 1-2 = Libr.Adm.Manage. 11.vol. 1997. 2.no.; 3.no. 86-101.p.;157-171.p.

Erőszak a könyvtárban: a személyzet és a használók védelme. Cikkgyűjtemény, 5 közlemény

Biztonsági berendezés; Kommunikáció -használókkal; Rendbontás; Rombolás

A cikkek címe: Bűnözésmentes környezet tervezése; hogyan tehetjük biztonságosabbá az épületet. – A könyvtáros törvényes felelősségének, kártérítési kötelezettségének problémái. – Hogyan tehetjük biztonságosabbá az épületet: biztonsági intézkedések és berendezések. – Sajátos problémák a könyvtári világban. – Mikor az

erőszak betör a munkahelyre; személyzeti problémák.

97/420

SCHRADER, Alvin M.: Why you can't „censor-proof” your public library: what research tells us = Public Libr.Q. 16.vol. 1997. 1.no. 3-30.p.

Miért nem tehető „cenzúrabiztossá” a közművelődési könyvtár?

Közművelődési könyvtár; Olvasáskorlátozás; Szellemi szabadság

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A könyvtárra gyakran nehezedik használói nyomás annak elérése érdekében, hogy egy bizonyos kifogásolt művet távolítsa el az állományából. Némely könyvtáros elejét véve a várható panaszoknak igyekszik eleve „cenzúrabiztossá” tenni gyűjteményét, egyfajta öncenzúrát érvényesítve a válogatásban, gyarapításban, selejtezésben, osztályozásban, elhelyezésben, címkézésben, korhatárok megállapításában. A cikk szerint mindez csak önáltatás, mert a könyvtár és használói között az ilyen konfliktusok hosszú távon elkerülhetetlenek.

A könyvtáros nem tudhatja előre, mi lesz a cenzurális törekvések későbbi célpontja. A befogadás-esztétika szerint egy szövegnek nincs egyszer és mindenkorra végérvényesen meghatározott jelentése. Az olvasó maga alkotja meg a jelentést, saját élete, korábbi olvasmányai, közösséghez tartozása és még sok egyéb tényező alapján. Az olvasat eshet elég közel a szerző szándékaihoz, de állhat tőle igen távol is. Sokféle értelmezés lehetséges, az egyes olvasók reakciója előre megjósolhatatlan. Gyakori támadási felületet képez a mű címe, szerzője vagy témája. A rengeteg új cím közül előre nem tudható biztosan, hogy melyik kerül majd pellengérré. A régebben sokat támadott művek cím szerinti kiszűrése azért is reménytelen, mert közülük né-

melyek az idők során komoly irodalmi rangot vívtak ki maguknak (pl. Huckleberry Finn, Zabhegyező, Egerek és emberek stb.). A szerzők szerinti szelekció sem valósítható meg, mert lehet, hogy az író egyik alkotása botránykő, a másik azonban nem az. A tucatművek szerzői pedig gyakran a legkeresettebbek, tehát nem mellőzhetőek. Az exponált témák tekintetében sincs biztos fogódzó, időről időre fölbukkannak új témakörök, a régebbiekekkel szemben pedig változik a társadalmi megítélés.

Minden könyvtár állománya idővel kikezdehető, kritizálható. A közművelődési könyvtárosok társadalmi küldetése, hogy a közösség minden egyes tagja számára megkönnyítsék (ne pedig nehezítsék) a hozzáférést a szükséges információkhoz. A kivihetetlen „cenzúravédelemmel” szemben másik lehetőség, ha a könyvtár felkészül a várható támadásokra pl. a használói közösség elemzésével, a küldetésnyilatkozat időnkénti felülvizsgálásával, olyan szelekciós elvek kidolgozásával, melyekben fő szempont a szellemi szabadság, panaszkezelési módszerek kialakításával, a személyzet továbbképzésével, információs programokkal, politikai kezdeményezésekkel. A cenzúra hatásáról propagálható klasszikus irodalmi művek születettek pl. Orwell: 1984; Bradbury: Fahrenheit 451; Atwood: A szolgálólány meséje.

Átfogó programok is lehetségesek a cenzurális nyomások enyhítésére. Kanadában 1984 óta rendezik meg az „Olvasás szabadságának hetét”-t, melyet a Könyv és Periodika Tanács finanszíroz. Az Egyesült Államokban 1982 óta van „Tiltott könyvek hete” a könyvtáros egyesület (ALA) szervezésében. Mindezeket helyi proklamációk is támogatják.

A könyvtárosok határozott kiállása a cenzúra-kísérletekkel szemben javíthatja egy könyvtár hírnevét. Az állománygyarapítás legfőbb elve a bővítés, ne a kirekesztés legyen. Egyik olvasó se határozza meg, hogy egy másik olvasó mihez ne férhessen hozzá, hanem inkább arról nyilatkozzon, ő mit szeretne olvasni. Ha úgy tekintjük, a gyermekirodalom is tartalmaz számos erőszakos vagy politikailag felforgató mozzanatot. Nem attól kell félni, ha olvasnak a fiatalok, hanem attól, hogyha képtelenek erre. Az önmagukat kormányzó társadalmakban a szólásszabadság minden diskurzus alapja. A közművelődési

könyvtáraknak az egyének változatos érdeklődését kell kielégíteniük. Legyen hallható ne csak a cenzúrárt követelők, hanem a cenzúrárt ellenzők hangja is.

(Nagypál László)

97/421

CHILDERS, Thomas A.: Using public library reference collections and staff = Libr.Quart. 67.vol. 1997. 2.no. 155-173.p. Bibliogr.

Milyen mértékben veszik igénybe a kézikönyvtárat, illetve a személyzetet az olvasók a közművelődési könyvtár referenzrészlegében?

Felmérés; Használói szokások; Kommunikáció-használókkal; Közművelődési könyvtár; Referenz; Segédkönyvtár, kézikönyvtár

Kalifornia egyik tehető és főként angol-szász lakosú településén 57 használót kérdeztek meg arról, hogyan és milyen gyakran veszi igénybe a közművelődési könyvtár tájékoztató szolgálatát. Két hasonló vizsgálatot végeztek ezután egy spanyol és egy vietnámi településen is. Az angol mintából nyert adatok alapján már előzetesen meg lehetett állapítani bizonyos összefüggéseket: a közvetett és közvetlen keresések esetében a használók ugyanúgy vélekedtek a keresés teljességéről. A közvetett kereséseket a hasznosság szempontjából jobbnak ítélték. Azok a használók, akik nem kérnek segítséget, rendszerint úgy jönnek a könyvtárba, hogy van már elképzelésük arról, milyen forráshoz kell fordulniuk (ez nem index vagy katalógus). A keresési igények túlnyomórészt „komoly” semmint „alkalmi” természetűek még a külső megfigyelő számára is. Úgy találták, hogy a könyvtárosok segítő beavatkozása a keresések 40%-ánál növelte az eredményességet, ideértve azokat az eseteket is, amikor a használó előzetesen már konzultált a könyvtárossal. A használók a legkülönbözőbb módokon élnek a referenz szolgáltatással. A spanyol és vietnámi környezetben végzett felmérések az eredeti vizsgálat tapasztalatait tükrözték azzal a különbséggel, hogy ott a referenz állományt gyakrabban hasz-

nálták iskolai feladatokra, és – főként a vietnámiak – tágabb keresőkérdéseket fogalmaztak meg a konkrét információkérés helyett.

(Autoref. alapján)

97/422

DEARDORFF, Thomas C. – GARRISON, Anne Olivia: Developing an automated current awareness program using microcomputers and electronic mail = Tech.Serv.Quart. 14.vol. 1997. 4.no. 1-12.p. Bibliogr.

Automatizált gyorstájékoztató rendszer kiépítése mikroszámítógép és e-mail segítségével

Elektronikus posta; Gyorstájékoztató; Keresőkép; Kiszámítógép

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

A University of Washington (Seattle) könyvtára az új szerzeményekről való tájékoztatás hatékonyságának javítása érdekében egy gazdaságos elektronikus témafigyelő rendszert dolgozott ki, amelynek lényege az, hogy a profilok szerinti listákat automatizáltan terjesztik, illetve juttatják el egészen az érdekeltek számítógépéig. A Zephyr nevű szolgáltatás a helyi igényekre szabott Hypercard programra támaszkodik: ennek segítségével lehet a profil-adatbázist létrehozni, az egyetem területén lévő adatbázisokban keresni, és az eredményeket e-postával kiküldeni. A profilokat a könyvtárosok az érdekeltekkel folytatott személyes beszélgetések keretében pontosítják. A Zephyr, illetve a hasonló témafigyelő rendszerek új távlatokat nyitnak a könyvtárak számára, amennyiben aktívan bevonják a használókat a szolgáltatási programba. 1994-es bevezetése óta ma a Zephyr nagy népszerűségnek örvend, s a használói érdeklődés szerinti információterjesztésre irányuló erőfeszítések fontos eredmények tekinthető.

(Autoref.)

97/423

GLEADHILL, Daphne: Electronic enquiry desk: does the Nerd have the answer? = Libr.Technol. 2.vol. 1997. 2.no. 35-36.p.

Elektronikus referenz-szolgálat a Newcastle Egyetem könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta; Referenz; Számítógép-hálózat

A könyvtár éjjel-nappal működő referenz-szolgáltatást indított *Nerd* néven (Newcastle Electronic Reference Desk; a betűszó egyben szójáték is, a számítógépes-matematikus különöket is gyakran nevezik így).

A könyvtár referenz-szolgálatában ugyanis problémák merültek fel: a válaszok pontossága erősen függött a könyvtáros egyéni tudásától, tapasztalataitól, gyakran túlságosan sokat kellett várni a válaszra, a referenz-könyvtárosok ideje igen egyenetlenül oszlott meg, képzett könyvtárosnak is gyakran elemi tájékoztatási feladatokkal kellett bajlódnia, sok használónak nehezebbé esett tájékoztatóhoz fordulni stb.

A *Nerd*et feltették az egyetemi hálózatra, s a használók maguk kereshetnek az egyre növekvő adatbázisban. Az új kérdéseket e-postával a megfelelő szakértőhöz továbbítják, aki a választ feltölti az adatbázisba. A *Nerd* a Weben is elérhető.

A használó először kulcsszavas kereséssel megnézheti, hogy hasonló kérdés szerepel-e már az adatbázisban. Ha nem, egy „Ask” gombra való kattintás űrlapot jelenít meg, amelybe be lehet gépelni a kérdést. Előfordul, hogy a kérdező e-postán kap specifikus választ, s ugyanakkor a kérdést általánosítva is megválaszolják, s ez a verzió kerül az adatbázisba.

A szoftver lehetővé teszi hypertext típusú kapcsolatok kiépítését más dokumentumokkal, illetve Web-oldalakkal (pl. a „hol tájékozódhatom a Maastricht-szerződésről?” kérdésre adott válaszból egy kattintással közvetlenül a szerződés teljes szövegét tartalmazó fájlba lehet ugrani). Ennek más előnyei is vannak, pl. a könyvtári nyitvatartásra vonatkozó válasz stabilan a nyitvatartási adatokat tartalmazó fájlra mutathat,

miközben a hivatkozott fájl szövegét szabadon lehet változtatni, módosítani.

Bár a kérdéseknek a megfelelő szakértőhöz való eljuttatását is automatizálni lehetne, a rendszert felügyelő könyvtáros (a szerző) személyesen osztja el a kérdéseket a tájékoztatók között. A kérdések és válaszok egy kézben való összefogása elősegíti a nyelvezet, a kulcsszavak egyezésítését.

Sok probléma adódott a szoftver elégtelen működéséből; különösen a kulcsszavas keresés működik gyengén. A tájékoztató könyvtárosok körében az is aggodalmat okozott, hogy a gépi rendszer megnöveli a válaszok gyorsasága iránti elvárást, pedig a választ nem lehet mindig gyorsan megadni. Ezen azzal segítenek, hogy munkaigényesebb kérdések esetében először visszaigazolják a kérést, ami megnyugtatja a kérdezőt. Egy másik potenciális probléma az adatbázisban szereplő válaszok avulása (pl. külső forrásra, Web-lapra történő hivatkozás esetében). A válaszokba ezért beleírják az aznapi dátumot is, így figyelmeztetve a használót az idő múlására. Időnként magukat a válaszokat és a bennük szereplő Internet-hivatkozásokat is ellenőrzik.

A jövőben lehetővé kívánják tenni, hogy más használók is megjegyzést fűzzenek a válaszokhoz, valamint ugyanennek a szoftvernek egy másik alkalmazásaként létre akarnak hozni egy „kívánságok könyvét” is a helyi hálózaton.

1996 szeptembere óta, amikor a *Nerd*et az addig összegyűjtött kérdésekre alapozva újtára indították, az adatbázis gyarapodása meglehetősen lassú volt (hetenként átlag 2 új kérdés). Ezeknek egyharmadát tették fel a nyitvatartási időn kívül. Mivel a szoftverrel nem voltak elégedettek, nem nagyon reklámozták a szolgáltatást. A spontán használatot egyelőre nem tudják mérni, de remélik, hogy sok használó megtalálta a választ kérdéseire. (A szolgáltatást az Interneten keresztül, az egyetemi könyvtár honlapjáról, a <http://www.ncl.ac.uk/library> címen lehet elérni.)

(Mándy Gábor)

97/424

KOUTNIK, Chuck: The World Wide Web is here: is the end of printed reference sources near? = RQ. 36.vol. 1997. 3.no. 422-425.p.

Itt a WWW – meg vannak számlálva a nyomtatott referenzművek napjai?

Hatékonyság; Referenz; Segédkönyv, kézikönyv; Számítógép-hálózat

Az Internet keresőrendszere, a World Wide Web látszólag feleslegessé teheti a nyomtatott referenzművek készítését. 104 referenz kérdés szisztematikus tanulmányozása azt igazolja, hogy a World Wide Web hatékony információforrás. Mindazonáltal jelenleg nem olyan forrás, mely a referenz kérdések többségére választ adna. A WWW bizonyos kérdésekre kiváló, míg másokra nem megfelelő. A tájékoztató könyvtárosoknak figyelembe kell venniük a World Wide Weben való kereséssel eltöltött időt is. Nem lenne bölcs dolog tehát egy olyan referenzművet kivonni az állományból, amely öt percen belül megadja a választ egy kérdésre, míg ugyanez 20 percig tart a Weben.

(Autoref.)

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

Lásd 394

97/425

FINNIE, Elizabeth: Selection and evaluation of document suppliers = Man.Inf. 4.vol. 1997. 3.no. 25-26.p. Bibliogr.

Dokumentumszolgáltatók kiválasztása és tevékenységük értékelése

Dokumentumszolgáltatás; Gazdaságosság -könyvtárban; Hatékonyság

A bornemouthi egyetemi könyvtár és tájékoztatói szolgálat (BULIS) munkatársaitól a hallgatók gyakran kérték, segítsenek abban, hogy szakszerűen hivatkozzanak a hálózati

elektronikus forrásokra (elektronikus folyóiratokra, cikkek preprintjeire, levelező listákra, hírcsoportokra). Erre még nincsenek szabványok, többek között azért, mert a dokumentumok között vannak efemer jellegűek, könnyen megváltoztathatók, a változtatások jelzésének nincsenek kialakult módszerei, a szerzőség sem egyértelműen tükröződik. A nyomtatott forrásoknál használatos hivatkozási módszerek kis változtatással alkalmazhatók az online dokumentumokra is, az Internet címzési rendszere (az URL) pedig hasznos eszköz az egyedi azonosításhoz.

A BULIS munkatársai a szabványok elkészültéig, átmeneti intézkedésként ajánlásokat állítottak össze. Az ajánlások nagyban támaszkodtak XiaLi és Nancy B. Crane könyvének (Electronic style: a guide to citing electronic information) második kiadására és az ISO 690-2 szabványtervezetére. Az Internet-forrásokra történő hivatkozás fő eleme a dokumentum URL-je vagy Internet-címe.

Egyéni művek: Szerző/Szerkesztő, Év. Cím (hordozó típusa). (Kiadás). Kiadási hely: Kiadó (ha megállapítható). Elérés: URL (Hozzáférés dátuma). – Az ISO szabványtervezet megadja azt is, hogy milyen típusú az online forrás (WWW, ftp vagy gopher stb.). A hozzáférés dátuma azt jelenti, hogy a hivatkozás megalkotója mikor tekintette meg vagy töltötte le a dokumentumot. A kiadó lehet hagyományos értelemben vett kiadó vagy az Interneten leőhelyeket fenntartó cég. Vigyázni kell az URL-ek központosítására, az egyes sorokat elválasztani csak a „/”-jeleknél szabad. A szerzőséget – ha nincs a szerző név szerint megadva – a legkisebb azonosítható szervezeti egységnek (testületi szerző) kell tulajdonítani. A kiadás dátuma gyakran a dokumentum alján szerepel a szerző nevével egyetemben, gyakran a „legutóbb frissítve” részeként.

Elektronikus folyóiratok: Szerző, Év. Cím. Folyóiratcím (online), évfolyam (szám), leőhely a szolgáltatón belül. Elérés: URL (Hozzáférés dátuma). – A szolgáltatón belüli leőhely megfelel a nyomtatott dokumentumoknál szokásos oldal-számozásnak, az ISO szabványtervezet erre pontos irányelveket ad. Ha nincs oldalszámozás vagy más megfelelő hivatkozás, a terjedelmet lehet megadni (sorokban vagy képernyő-terjedelemben). Egy-egy forrás többféle szerveren is rendelkezésre állhat (ftp, gopher, http formátum-

ban), ezek URL-je is különböző, bár ugyanarra a forrásra utalnak.

Levelező listákon megjelenő üzenetek: Szerző, Nap Hónap Év. Az üzenet tárgya. Vita-fórum (online). Elérés: a listagazda e-postai címe (Hozzáférés dátuma). – Ezeket az üzeneteket tehát a cikkekre való hivatkozáshoz hasonlóan célszerű kezelni.

Személyes elektronikus közlemények: Küldő (A küldő e-postai címe), Nap Hónap Év. Az üzenet tárgya. Az e-postai küldemény címzettje (a címzett e-postai címe).

További információk gyakran megtalálhatók a Web-dokumentumok forráskódjában. A Web-lapok forráskódja bármely böngészőprogrammal megtekinthető. A forráskód, amely tartalmazhatja a szerzőségi közlést és a legutóbbi frissítésre vonatkozó információt, nem jelenik meg a képernyőn.

(Hegyközi Ilona)

97/426

HADLEY, Colin – BARROW, Edward: Licensed document supply: the role of IFRRO = Interlend. Doc.Supply. 25.vol. 1997. 2.no. 73-76.p.

Dokumentumszolgáltatás licencrendszerrel: a Reprodukciójogi Szervezetek Nemzetközi Szövetségének szerepe

Dokumentumszolgáltatás; Egyesület -rokon területen; Másolás; Szerzői jog

A Reprodukciós Jogokkal Rendelkező Szervezetek Szövetsége (IFRRO: International Federation of Reproduction Rights Organizations) 1980-ban kezdte meg működését. Az IFRRO-t a Nemzetközi Kiadói Szövetség (International Publishers Association – IPA) és a Tudományos, Műszaki és Orvosi Kiadók Nemzetközi Csoportja (International Group of Scientific, Technical and Medical Publishers – SMT) alapította, ráébredve arra, hogy a jogosulatlan másolatok áradata milyen nagy mértékben sérti üzleti érdekeiket. 1984-től kezdve a szerzők érdekvédelmi egyesü-

letei is tagok lehetnek, így ma 18 országból 66 szervezet vesz részt munkájában.

Az egyes országokban a szerzői jogok védelme igen változatos képet mutat; a törvényi szabályozástól kezdve az önkéntes alapokon nyugvó szokásjogig minden előfordul. Ez magyarázza a jogvédő szervezetek működésének különbözőségeit is. A négy alapvető modell az angol-amerikai, a német-spanyol, a holland és a skandináv.

Az angol-amerikai modell önkéntes szerződések rendszerén alapul. A szerzői jogok egyéni tulajdonosai, és az őket képviselő szervezetek egyaránt köthetnek megállapodásokat a szerzői jogvédő szervezetekkel (RRO). A jogdíjak összegyűjtése és elosztása statisztikákon alapul. A címekre lebontott információk alapján megbecsülik a használat intenzitását, ennek függvényében fizetnek a szerzői jogok tulajdonosainak.

A német-spanyol gyakorlatot törvényi rendelkezések könnyítik. A másológépek árába be van építve a díj, különböző tényezőket (pl. a gép kapacitását) figyelembe véve. Az elosztás szintén statisztikákon alapul, és függ például a védett mű típusától.

A hollandoknál az RRO munkája szintén törvény által szabályozott jogosítványi rendszer keretében folyik. A rendszer elsősorban a kormányzati és oktatási szférára terjed ki. A jogszabály megengedi a dokumentumok használóinak a másolást, amennyiben „megfelelőképpen tiszteletben tartják a szerzői jogokat”. A jogdíjak mértékét a tanfolyami jegyzetek kivételével szintén szabályozzák.

Norvégiában, Svédországban és Finnországban az RRO-k csak a szerzői jogok tulajdonosainak érdekképviselői szervezeteivel állnak szóba, egyénekkal nem kötnek megállapodást. Az úgynevezett „kiterjesztett kollektív jogosítványok rendszerének” két jellegzetessége van: egyrészt függetlenül attól, hogy a szerzői jog tulajdonosa érdekképviselői szervezetnek tagja-e vagy sem, minden jogdíjat az RRO gyűjt be. Másrészt nem követik nyomon az egyes művekre járó jogdíjakat, a járandóságokat a kiadói „ipar” statisztikái alapján az RRO tagszervezetei állapítják meg és osztják szét, dokumentumtípusonként megbecsülve nagyságát (pl. újságcikk, szépirodalom, tudományos mű stb.). Ez a modell

csak nagyon magas szervezetségi fokon álló társadalomban működhet megbízhatóan, ahol a szerzői jogok tulajdonosai lemondanak jogaik egyéni kezeléséről.

A szerzői jogdíjak begyűjtésével foglalkozó szervezetek munkáját nehezítik a Berni Konvenció 9.2-es cikkelye által a dokumentumok használóinak biztosított jogok, és a könyvtárak privilégiumai is. Sok szervezet neheztel például a BLDSC-re, mely élve könyvtári előjogával, a világ egyik legnagyobb dokumentumszolgáltatójává nőtte ki magát. Az angol szerzői jogvédő szervezetnek szerencsére sikerült a jogdíjakkal kapcsolatban mindkét fél számára kielégítő egyezséget létrehoznia velük, a BLDSC így 1996-ban például több mint 1 millió fontot utalt át nekik. Az ilyen típusú megállapodás mindenestre közelebb vihet egy olyan piacorientált nemzetközi gyakorlathoz, ahol jó értelemben vett verseny alakul ki a szolgáltatás minőségét és árát illetően, s amely megfelelően tud reagálni a kihívásokra.

Manapság három, alapvető változásokot okozó tényezőre kell odafigyelnie az érdekelteknek:

– az ázsiai országok gazdasági fellendülése miatt az IFRRO-nak ki kell terjesztenie tevékenységét elsősorban Szingapúrra, Hong Kongra, Malajziára, Thaiföldre, a későbbiekben pedig Kínára.

– a közép-kelet-európai országokban történt gazdasági változások nyomán megalapozandó az együttműködés az ottani szervezetekkel a PHARE program keretében

– végül pedig meg kell felelni a digitális technika kihívásának. Az IFRRO-nak a nemzetközi együttműködésben és az ügyek hatékony kezelésében szerzett eddigi tapasztalatai a biztosíték arra, hogy az új feladatok megoldásakor is megállja a helyét a szervezet.

(Fazokas Eszter)

97/427

COOK, Brian: Electronic document delivery suitable for all libraries and their users: fiction or reality? = New Rev.Inf.Net. 2.vol. 1996. 41-53.p. Bibliogr. 16 tétel.

Minden könyvtár és minden használó számára megfelelő dokumentumszolgáltatás: ábránd vagy valóság?

Dokumentumszolgáltatás; Fejlesztési terv; Hatékonyság

A cikk egy olyan javasolt rendszert vázol fel, amely az információforrásokhoz elektronikus hozzáférést tesz lehetővé, majd a talált anyag letöltését, kezelését és különböző formában való megjelenítését. Ezután bemutatja az ausztrál és brit felsőoktatási intézmények, az ausztrál és az új-zélandi nemzeti könyvtár, valamint az észak-amerikai Tudományos Könyvtárak Csoportja (Research Libraries Group) részvételével zajló Közös Elektronikus Dokumentumszolgáltatási (Joint Electronic Document Delivery, JEDDS) Program alakulását. Amikor ez a program 1997 végén befejeződik, jelentős mértékben hozzájárul a cikk első részében vázolt rendszer sikeréhez.

(Autoref.)

97/428

CATHRO, Warwick S.: The development of national bibliographic and document access services in Australia = New Rev.Inf.Net. 2.vol. 1996. 111-119.p.

Az országos bibliográfiai és dokumentumszállítási szolgáltatások kialakulása Ausztráliában

Adatbázis; Dokumentumszolgáltatás; Gépi könyvtári hálózat; Közös katalogizálás; Nemzeti könyvtár

Az elmúlt két évtizedben az Ausztrál Nemzeti Könyvtár (National Library of Australia) vezető szerepet játszott a bibliográfiai és dokumentumszolgáltatások fejlesztésében. Ebben két hosszú távú cél vezette: 1. elősegíteni az ausztráliai információforrásokhoz való nemzetközi hozzáférést, és 2. fejleszteni az országos könyvtári rendszert, különös tekintettel a dokumentu-

mokhoz való hozzáférésre. Az 1. célt információs rendszerek, pl. az ausztrál bibliográfiai hálózat (Australian Bibliographic Network, ABN) és az *Ozline* szolgáltatás fejlesztésével próbálta elérni, de ezek a rendszerek egyben az országon belüli információ- és dokumentumszolgáltatást is segítik.

Az ABN-t a nemzeti könyvtár 1981-ben hozta létre, és számos előnnyel járt: az ausztrál könyvtárak számára online összeköttetést biztosított a nagy bibliográfiai adatbázisokhoz, beleértve a katalógusrekordok letöltését, osztott katalógust lehetett építeni, online központi katalógusként megkönnyítve a könyvtárközi kölcsönzést.

Az ABN-en belül kiépítettek egy országos bibliográfiai adatbázist, amely tartalmazza az ausztrál, kanadai, új-zélandi, szingapuri, brit és amerikai adatbázisok (pl. Kongresszusi Könyvtár, US Government Printing Office, US National Library of Medicine) MARC-rekordjait, s ezen felül 1,7 millió olyan katalógusrekordot, amelyeket az ABN-tagkönyvtárak vittek be online módon – s megközelítőleg ugyanennyit a kötegeltefeldolgozás révén. Ez az országos bibliográfiai adatbázis különösen a hetvenes évek óta megjelent kiadványok tekintetében gazdag.

Az ABN-ben kétféleképpen lehet keresni: WLN és STAIRS szoftver használatával (utóbbi „Supersearch”-nek is nevezik).

A könyvtárközi kölcsönzés elősegítése az ABN egyik fő feladata. Évente mintegy 1 millió könyvtárközi tranzakciót bonyolítanak le Ausztráliában, ennek negyedét az ABN-en keresztül. (Egy másik ilyen könyvtárközi rendszer a New South Wales Állami Könyvtár által üzemeltetett ILANET.)

Az ABN egy sor egyéb katalogizálási terméket is ajánl a tagkönyvtáraknak: katalóguskártyát, mikrofilmlap-katalógust, mágnesszalagokat.

1996 júliusában az ABN-ben 1399 tagkönyvtár vett részt, az adatbázisban 11,9 millió bibliográfiai és 23,9 millió lelőhely-rekord volt. Havonta átlagosan 1,55 millió keresést végeznek, 20.100 könyvtárközi kölcsönzést bonyolítanak le, s az adatbázis 450 ezer rekorddal gyarapszik. Az 5,6 millió ausztrál dolláros működési költség mellett 8 millió dolláros az éves bevételük.

Az *Ozline* 1987 óta működik, 35 ausztrál adatbázis anyagára épül. Célja az ausztrál folyó-

iratcikkek és konferencia-anyagok tartalmának hozzáférhetővé tétele. A rendszerben a STAIRS szoftverrel lehet keresni. Az Ozline és az ABN közös használói felülettel rendelkezik. A két adatbázis kiegészíti egymást: míg az Ozline a cikkeket, addig az ABN a folyóiratokat és a könyveket, illetve lelőhelyüket teszi hozzáférhetővé.

1991-ben a nemzeti könyvtár az ABN és az Ozline átszervezésére szánta el magát (mivel elavult technikát használtak, sokba került a fenntartásuk, az IBM nagy gép nem tudott jól kommunikálni az Internettel stb.). Változott az ABN feladatköre is, az eredetileg hangsúlyozott osztott katalogizálás mellett jobban előtérbe került a hozzáférés, s a könyvtárakon kívül egyre több egyéni használó keresi szolgáltatásaikat.

Az Új-Zélandi Nemzeti Könyvtárral közös vállalkozásként indult az NDIS (National Document and Information Service), a következő főbb feladatokkal: az ausztrál és új-zélandi könyvtárakban levő dokumentumokat leíró adatok tárolása (beleértve a videót és az elektronikus publikációkat is); lelőhelyi adatok nyilvántartása (a hozzáférés módjának rögzítésével); eredeti ausztrál és új-zélandi dokumentumok tárolása; ezeknek a dokumentumoknak elektronikus úton való kereshetővé tétele; a dokumentumok rendelkezésének biztosítása (s ezzel együtt gondoskodás a szerzőknek járó kompenzációról); könnyen használható átjárók nyújtása a külső információforrásokhoz.

A rendszert használóbarátnak tervezték, kliens-szerver felépítéssel, részben osztottan, de teljesen integráltan, szabványos használói felületekkel, nyitott rendszerként, Unix-platformon, az Internettel kompatibilisen. A két nemzeti könyvtár 1993 végén közösen tendert hirdetett meg; a versenyből 1994-ben a CSA *Australia* került ki győztesen. A rendszer a tervek szerint 1997-ben lesz működőképes.

Ausztráliában az új szolgáltatást *WORLD 1* néven terjesztik. A *WORLD 1* 1997-ben induló első lépcsője a dokumentumok keresését és kérését biztosítja, az Ozline, az ABN, az UnCover és mások bekapcsolódásával. Mindezeket az adatbázisokat egységes használói felületen lehet elérni.

(Mándy Gábor)

Dokumentációs eljárások és termékeik

97/429

DESRICHARD, Yves: Le dédoublement des banques de données bibliographiques: un état de l'art = Documentaliste. 34.vol. 1997. 2.no. 82-89.p.

Duplumok a bibliográfiai adatbázisokban: helyzetkép

Adatbázis; Gépi dokumentumleírás; Többes példány

Az olvasó és az információs szakember gyakran találkozik kettőzött bibliográfiai tételekkel az adatbázisokban és könyvtári katalógusokban. Mostanában az a szokás, hogy külső forrásokból töltik le a bibliográfiai tételeket és illesztik a helyi katalógusba. A duplikáció azonban így is elkerülhetetlen. A bibliográfiai és tájékoztatási rendszer minőségének megőrzése érdekében a kettős tételeket ki kell nyomozni és meg kell szüntetni. A szerző bemutatja azt az elvi folyamatot, amely biztosíthatja a duplikáció elkerülését és a cluster technikát, mely a tételek összehasonlítását teszi lehetővé. A jelen cikk rövidített változata annak a hosszabb tanulmánynak, amelyet az érdeklődők az ADBS Web-helyén franciául olvashatnak.

(Autoref.)

Lásd még 418, 428

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

97/430

CAREY, Kevin: Comparative disadvantage and special opportunities and the information technology revolution: general considerations and the examination of visual impairment as a case study = Aslib Proc. 49.vol. 1997. 4.no. 77-81.p.

Viszonylagos hátrány, speciális lehetőségek és az információtechnológiai forradalom:

általános megfontolások és a látáskárosultak speciális helyzetének vizsgálata

Hátrányos helyzetű olvasó; Információtechnológia; Kommunikáció; Vak könyvtárhasználó

A műszaki fejlődés mindig is ellentmondásosan érintette a testi fogyatékosok sorsát, pl. a Morse-jeleket a vakok is jól tudták értelmezni, de a táviratot már csak feladni tudták, elolvasni nem; a rádió csökkentette, a televízió növelte relatív hátrányos helyzetüket.

A számítástechnika újabb fejleményei a szöveg helyett a látványra helyezik a hangsúlyt, uralkodóvá vált a grafikus használói felület (GUI), s az input/output-eszközök növekvő felbontóképessége már messze meghaladja a tapintás felbontóképességét; amellet egyre nő a felfogható információ mennyisége, s ezzel együtt az értelmezés nehézsége és ideje, egyre hosszabbá válik a tanulási ciklus.

A következő évek szoftverfejlődése azt ígéri, hogy a csökkentlátók újra felzárkózhatnak: a bittérképes karakterek visszakonvertálhatók DOS-karakterekké, a program Braille-írást is ki tud nyomtatni, sőt, a szavakat is kimondja. A normális látásúakkal szembeni relatív hátrány azonban megmarad: lassabban választanak a menüből, ami nagy nehézséget okozhat a munkahelyen, a telefonhasználatban stb.

A szerző létrehozott egy szervezetet az információtechnika előnyeinek és hátrányainak tanulmányozására. Az AEIOU (Access Enterprises for Information Opportunities Universal) megállapította, hogy az információtechnika egész országokat hozott aránylag hátrányos helyzetbe, s a gazdag országokban is növelte a szegények lemaradását, de ezek a hátrányok éppen a technika helyes alkalmazása révén küzdhetők le – pl. a gazdaságilag elmaradt térségek állástalan diplomásai az információtechnika segítségével akár amerikai biztosító társaságok számára is végezhetnek munkát; a nagy sebességű adatfeldolgozás csökkenti a dyslexiások és csökkentlátók esélyeit, a hanggal vezérelhető programok viszont nagy segítséget nyújthatnak nekik; az új hardverek és szoftverek egyre költségesebbé válnak, ugyanakkor a használt termékekhez egyre olcsóbban lehet hozzájutni.

A speciális lehetőségek kihasználásának alapfeltételei: az információs forradalomból való kimaradás következményeinek, illetve a részvétel előnyeinek tudatosítása, továbbá helyes oktatási stratégiák (pl. interaktív módszerek, távoktatás, a közkönyvtárakban és más közintézményekben is elérhető oktatási formák) alkalmazása.

A következő lépés a használt hardver és szoftver eljuttatása a rászorulókhhoz. Az AEIOU ugyanúgy szeretné szabályozni a használt számítástechnikai termékek piacát, mint ahogy a használt autók adásvétele szabályozott. Az Internethez való telefonos hozzáférést megkönnyíténék az oktatási intézményeknek és hátrányos helyzetű személyeknek nyújtott előfizetési kedvezmények. Ugyanilyen kedvezmények indokoltak a hátrányos helyzetű országok és térségek számára. Hosszú távon az ilyen kedvezmények a használatot, s így a távközlési társaságok bevételeit is növelnék.

Az előnyök kihasználhatósága nagymértékben függ a szerzői jogi követelmények és a tisztességes haszon elvének összeegyeztetésétől. Az AEIOU-elemzés általában is rámutat a szociális érzékenység és az üzleti érdekek harmóniájának fontosságára.

Bár az AEIOU saját személyzete mindössze 4 fő, a Web közvetítésével programokat és szakértői segítséget kutatnak fel, s ezek alapján szervezési, koordinációs tevékenységet fejtenek ki.

(Mándy Gábor)

97/431

FEDOROWICZ, Małgorzata: Specjalne materiały czytelnicze – próba zdefiniowania oraz charakterystyki = Bibliotekarz. 1997. 1.no. 16-18.p. Bibliogr. 5 tétel.

Sajátos olvasmányfajták – kísérlet definiálásukra és jellemzésükre

Audiovizuális anyag; Braille írás; Hangos könyv; Hátrányos helyzetű olvasó

Aki valamilyen értelmi vagy testi fogyatékoság miatt nem képes az emberi lények által nor-

málisnak mondható cselekmények elvégzésére, azt rokkantnak kell tekinteni – mondja a WHO-meghatározás. Lengyelországban a lakosság 10%-a minősül rokkantnak. Számukra – eltekintve a mozgáskorlátozottaktól – speciális olvasnivalót kell biztosítani.

E speciális műfajok aszerint különböznek egymástól, hogy csupán a megjelenési formájuk speciális-e vagy feldolgozási módjuk is az.

A speciális megjelenési formájú művek a vakokat és a gyengénlátókat szolgálják. Ide tartoznak a Braille-írású művek (terjedelmesek és sok helyet foglalók), az öregbetűs könyvek, a kikapintható képeskönyvek (főként vak gyerekek számára), a twin-vision books (ezeket egyszerre olvassa a látó és a vak, mivel normál nyomtatott változatuk mellett Braille-írású illusztrációik is vannak), a hangos könyvek és lemezfelvételek.

A speciális feldolgozási módú könyvek közé tartoznak a könnyen olvasható művek (ezeket gyenge értelmi képességűek, süketek és nagyothallók, olvasási gyakorlattal nem rendelkezők, az adott nyelvet még nem jól tudó emigránsok és kisebbségiek használják), a normális szedést és a jelbeszédet párhuzamosan használó dokumentumok, képeskönyvek, megfilmesített művek (videofelvételek formájában), a Bliss-szimbólumok és piktogramok (értelmi fogyatékos gyerekek használatára).

A felsorolt speciális műfajok egynémelyikét több rokkant kategória is használhatja, ezen belül is főként az időskorú nagyothallók és gyengén látók.

E speciális műfajokat végül aszerint is csoportosíthatjuk, hogy hagyományos könyv-formátumúak-e vagy valamilyen lejátszókészülékre van-e szükség igénybevitelükhöz. Sajnos, Lengyelországban ma még korántsem minden rokkant rendelkezik számára adekvát lejátszókészülékkel. Egyes speciális műfajok – pl. a kikapintható, sőt ezzel párhuzamosan szaglással is adó képeskönyvek és a twin-vision műfajba tartozó kiadványok – egyáltalán nem kaphatók a lengyel könyvpiacra következésképpen a könyvtárakban is hiába keresik őket.

(Futala Tibor)

97/432

BABKOVÁ, Anna: Psychologické účinky nezamestnanosti = Kn.Inf. 29.roč. 1997. 6.no. 265-267.p.

A munkanélküliség lélektani hatásai

Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó

A munkanélküliséget lélektani hatások kísérik. Ezeknek négy fokozata van. Az első fokozatot a sokk uralja, a tény tévedésnek vagy hihetetlennek minősítése. Rendszerint néhány napig tart.

A második fokozatot az optimizmus hatja át. Az a meggyőződés, hogy egy-két héten belül sikerül új munkahelyet találni. Addig is örömtelnek tűnik a sok szabadidő, amely az otthoni tennivalókban való elmaradás behozására is alkalmas.

Fél évnyi munkanélküliség után következik a harmadik fokozat, amelyet a pesszimizmus jelleméz. Csökken a munkanélkülinek és családjának életszínvonala, hiányoznak a kollégák. Depresszió, kedvetlenség és önlebecsülés kíséri a megfogyatkozott reményt és aktivitást. A családon belül is növekednek a feszültségek.

A fatalizmus jegyében áll a negyedik fokozat, amely háromnegyed évnyi, egy évnyi munkanélküliség következménye. Ekkor válik az ember „igazi munkanélkülivé”, annyira rezignálttá, hogy ismét dolgozóvá már alig tehető. Számára lassan megteszi az alacsony jövedelem is.

Kelet-Közép-Európában a munkanélküliség általános társadalmi jelenséggé vált. A könyvtárak funkcionális feladata, hogy segítsék az eként nehéz helyzetbe kerülteket. A segítség egyik módja: szakmai továbbképzés a szakirodalom olvastatásával. A másik: átképzés ugyancsak a szakirodalom révén. A harmadik: az „öncélú”-olvasásra biztatás a pszichés bántalmak csökkentése érdekében.

Sikert a könyvtárak e téren csak úgy érhetnek el, ha együttműködnek a munkaügyi és civil szervezetekkel.

(Futala Tibor)

Lásd még 401

TÁJÉKOZTATÁSI RENDSZEREK

Hálózatok, regionális rendszerek

97/433

TORRES VARGAS, Georgina Araceli: The virtual library in developing countries: a dream not too far away of becoming true = Res.Sharing Inf.Netw. 12.vol. 1997. 2.no. 67-78.p. Bibliogr.

Virtuális könyvtár a fejlődő országokban: olyan álmom, amely talán már nincs túl messze a megvalósulástól

Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Számítógép-hálózat

[A forrás-folyóirat az alábbi címen szerezhető be: HAWORTH DOCUMENT DELIVERY CENTER, Haworth Press, Inc., 10 Alice Street, Binghamton, N.Y. 13904]

Az információs és telekommunikációs technológia széles körű terjedése – a könyvtári szolgáltatások új modelljeként – a virtuális könyvtár kialakulásának lehetőségét hozta magával. A szerző bemutatja azt az óriási előnyt, melyet a virtuális könyvtár kínál a fejlődő országok számára problémáik megoldásában azzal, hogy hozzáférést nyújt a szükséges információhoz és javítja az együttműködést. A gazdasági erőforrások hiánya, a fejlett országoktól való technológiai függőség és az információ elérésének korlátai jelentik a megvalósítás fő akadályait.

(Autoref. alapján)